

Araştırma Makalesi/Research Article
DOI: 10.53711/balkanistik.1019150
Balkanistik Dil ve Edebiyat Dergisi, 2021; 3(2): 52-67
Journal of Balkanistic Language and Literature, 2021; 3(2): 52-67

DOĞU BALKAN TÜRK AĞIZLARINDAKİ DEVRİK CÜMLELERDE DOLAYLI TÜMLECİN DURUMU*

Büşra KÖSE**

ÖZ: Hazırlıksız konuşmalar, yazılı metinlere göre bir dilin değişimi ve gelişimi hakkında daha anlamlı, güncel bilgiler verir. Yazılı metinler hazırlıklı olduğundan, yapılan hataların bertaraf edilmesi mümkündür. Bu nedenle standart cümle yapısının dışına çıkılma yani devrik cümle kullanımı Türkçede en çok konuşma dilinde yer alır. Kimi dilcilerimizin sıcak bakmamasına rağmen Türkçenin en eski yazılı kaynaklarından beri devrik cümleler Türkçede de var olagelmiştir. Son zamanlarda bu konuda yapılan çalışmaların bir ivme kazandığı görülmesine rağmen hâlâ yapılacak çok iş vardır.

“Türkçede devrik yapı bir tercih meselesi midir? Yazıdan daha çok rastlanıyor olması aslında organik bir dil tercihin yazıda reddedilmesinden mi ibarettir? Türk cümle yapısında görülen devrik yapılar yazı dilinin yüzyıllar boyu maruz kaldığı bilim dili Arapça ve sanat dili Farsçadan mı etkilenmiştir? Yoksa bu gibi etkilerin nispeten uzağına düşen Balkan Türk ağızlarında da bu etkilerden bahsedilebilir mi?” gibi pek çok soru bu konularda yapılacak çalışmalarla aydınlığa kavuşturulacaktır.

* Bu makale Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balkan Çalışmaları Ana Bilim Dalında Dr. Öğr. Üyesi Fatma Sibel Bayraktar danışmanlığında hazırlanan “Balkan Ağızlarında Devrik Cümle Yapıları” başlıklı yüksek lisans tezinden oluşturulmuştur. Ayrıntılı bilgi için bk. KÖSE, Büşra (2021), *Balkan Ağızlarında Devrik Cümle Yapıları*, Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi, Edirne.

** Yüksek Lisans Mezunlu, Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balkan Çalışmaları Ana Bilim Dalı, e-posta: busrabusrakose@gmail.com, ORCID: 0000 – 0001 – 7832 – 1216

Geliş Tarihi (Received): 04.11.2021

Kabul Tarihi (Accepted): 19.11.2021

Bu çalışmanın evreni Doğu Balkan Türk ağzlarından (Yunanistan Gümölcine, Güney Doğu Bulgaristan, Bulgaristan Silistre ve Edirne Süloğlu) daha önce yaptığımız yüksek lisans çalışmasında inceleme konularımızdan biri olan devrik cümlelerde yüklemden sonraya ötelenen öge olarak "dolaylı tümleç"i kapsar. Çalışma ile Doğu Balkan Türk ağzlarının Anadolu ağzları ile ortaklık ve farklılıkları ortaya konulurken aynı zamanda onun Türk yazı dilinden de farklı ya da ortak olan noktaları tespit edilmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Cümle, Ağız, Devrik Cümle, Doğu Balkan Türk Ağzları, Dolaylı Tümleç.

THE SITUATION OF INDIRECT OBJECT IN INVERTED SENTENCES IN EASTERN BALKAN TURKISH DIALECTS

ABSTRACT: Unprepared speeches give more instant, up-to-date information about the change and development of a language than written texts. Since the written texts are prepared, it is possible to eliminate the mistakes made. For this reason, going out of the standard sentence structure, that is, the use of inverted sentence is mostly in the spoken language in Turkish. Although some of our linguists do not fully agree with it, inverted sentences have existed in Turkish since the oldest written sources of Turkish. Although it has been seen that the studies on this subject have gained momentum recently, there is still a lot of work to be done.

"Is inverted structure a matter of preference in Turkish? Does the fact that it is more common than writing actually is the rejection of an organic language preference in writing? Do the inverted structures seen in Turkish sentence structure influenced by Arabic, the language of science, or Persian, the language of art, to which the written language has been exposed for centuries? Can these effects be mentioned also in the Balkan Turkish dialects, which are relatively far away from such effects?" Many such questions will be clarified by studies on these issues.

The universe of this study is to discuss the "indirect object" as an item shifted after the predicate in inverted sentences, which is one of the subjects of our study in our previous Master's study from Eastern Balkan Turkish dialects (Greece Komotini, South East Bulgaria, Bulgaria Silistra and Edirne Süloğlu). With the results, the partnership and differences of the Eastern Balkan Turkish dialects with the Anatolian dialects will be revealed, while at the same time, different or common points will be tried to be determined from the Turkish written language.

Keywords: Sentence, Dialect, Inverted Sentence, Eastern Balkan Turkish Dialect, Indirect Integer.

Giriş

Bir dilin gösterdiği değişimi konuşma dilinden elde edilen verilerle izlemek yazı diline göre daha kolaydır. Çünkü konuşma dili, hazırlıksız yapılan anlık konuşmalardan oluşur ve dil canlı bir malzeme olduğundan daima bir gelişim ve değişim içindedir. Güncel olanı konuşma diliyle yakalamak mümkündür. Günümüz Türkçesindeki devrik cümle bahsi incelenirken de metinlerin konuşma dilinden elde edilen metinler olması çağımızda konuşulan Türkçe ve devrik cümle konularının birlikte ele alınması açısından önem taşır.

Türk yazı tarihinin en eski yazılı kaynağı Göktürk Yazıtları'ndan beri var olan devrik cümle (Dizdaroğlu, 1976: 250) hakkında günümüze dek birçok görüş öne sürülmüştür. Ergin, *Türk Dil Bilgisi* kitabında devrik cümle bahsine hiç değinmemiştir. Ergin'in kitabında yaptığı açıklamalardan yalnızca yüklemi sonda olan cümleyi geçerli kabul ettiği kanısına varıyoruz. Dolayısıyla Ergin'e göre Türkçede devrik cümle diye bir cümle çeşidi yoktur (Ergin, 2012: 399). Ergin dışında birçok dil bilimci devrik cümlelerin varlığını kabul etmiş ve hemen hemen aynı tanımı yapmıştır. Banguoğlu (2011: 533), Karaağaç (2017: 250), Karahan (2018: 100), Delice (2019: 169), Eker (2019: 377); devrik cümlelerin "yüklemi sonda olmayan bir cümle türü" olduğundan bahsetmiştir.

Türkiye Türkçesinin Trakya ağzının da içinde olduğu ağız grubu Balkanlarda konuşulan Rumeli Türkçesi adıyla anılır ve bugün yazı dilimizin dayandığı İstanbul Türkçesi de bu grubun içinde yer alır. Balkan Türk ağzları kendi içinde iki gruba ayrılır. Nemeth, Balkan ağzlarının Doğu ve Batı olarak birbirinden keskin bir hatla ayrıldığını belirtir. İki ağzın ayrılma çizgisini "*Tuna'nın yanındaki Lom'dan doğuya doğru uzanır, güney yönünde Vraca'dan, Sofya ve Samakov'dan doğuya doğru gider ve sonra buradan batıya yönelir ve Küstendil'de yine güneye doğru ilerler.*" cümlesiyle ifade eder (1983: 119). Bir asırdan beri siyasi sınırlarımızın dışında kalmış olması burada konuşulan Türkçenin görmezden gelinmesi anlamına gelmeyecektir.

Doğu Balkan Türk ağızlarında incelediğimiz bölgeler: Yunanistan Gümülcine, Güney Doğu Bulgaristan, Bulgaristan Silistre ve Edirne Süloğlu olmuştur. Bu bölgelerde daha önce yapılan ağız çalışmalarının metin kısımlarından ellişer sayfa inceleyerek elde ettiğimiz verilerle ve Doğu Balkan Türk ağızlarında daha önce yaptığımız çalışmada¹ gördük ki tıpkı Anadolu ağızlarında olduğu gibi (Bayraktar, 2015: 205) devrik cümlelerde yüklemden sonraya en çok ötelenen öge dolaylı tümleçtir (Köse, 2021: 33). Doğu Balkan Türk ağızlarını incelerken yararlandığımız çalışmalar: Muharrem Özden'in *Batı Trakya – Gümülcine Ağız İncelemesi (Ses ve Şekil Bilgisi – Metinler – Söz Varlığı* adlı kitabı; İhsan Sabri Çebi'nin *Güney-Doğu Bulgaristan Türk Ağızları*, Bahtışen Karaşinik'in *Silistre (Silistra) İli ve Yöresi Ağızları*, Demet Şen Gür'ün *Edirne İli Süloğlu İlçesi Ağızı (İnceleme–Metinler–Sözlük)* konulu yüksek lisans tezleri olmuştur. Bizim çalışmamız için oldukça yararlı birer kaynak olan bu çalışmalarda devrik cümle bahsine değinilmemesi, ele aldığımız konunun önemini artırmıştır.

Devrik yapıları cümlelerde yüklemden sonra gelen ögelere baktığımızda fiil cümlelerinde en çoktan en az görülen ögeye göre sıralamalar şu şekildedir: Dolaylı tümleç (661), zarf tümleci (427), belirtili nesne (393), özne (257), cümle dışı unsur (163), belirtisiz nesne (63). İsim cümlelerinde en çoktan en az görülen ögeye göre sıralama ise şu şekildedir: Özne (98), zarf tümleci (92), dolaylı tümleç (64), cümle dışı unsur (39). Devrik cümlelerde en çok iki ögeli yapıların; ardından üç, dört ve daha fazla sayıda ögeli yapıların geldiği görülmüştür. Fiil ve isim cümlelerinde devrik cümlede yüklemden sonraya ötelenen ögeye baktığımızda dolaylı tümlecin fiil cümlelerinde ilk sırada, isim cümlelerinde ise üçüncü sırada yer aldığı görülmüştür. Araştırmamızda devrik cümlelerin isim cümlelerine göre fiil cümlelerinde oldukça fazla olduğu tespit edilmiştir. Doğu Balkan Türk ağızlarından incelenen ellişer sayfada 1.989 tane devrik yapı fiil cümlesi, 293 tane de

¹ Ayrıntılı bilgi için bk. KÖSE, Büşra (2021), *Balkan Ağızlarında Devrik Cümle Yapıları*, Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi, Edirne.

devrik yapılı isim cümlesi tespit edilmiştir (Köse, 2021: 280). Bilindiği üzere Türkçede kurallı cümlede de fiil cümlesi isim cümlesinden fazladır. Bu çalışmamızın konusu “dolaylı tümleş” olduğundan yalnızca dolaylı tümleş ile biten devrik yapılı cümleleri değerlendirmeye alacağız.

1. Dolaylı Tümlecın En Çok Kullanılan On Devrik Cümle Yapısındaki Durumu

Doğu Balkan Türk ağızlarındaki devrik cümlelerde yüklemden sonraya en çok konuşlandırılan öge olma özelliğine sahip olan dolaylı tümleş Anadolu ağızlarında da aynı özelliği göstermektedir (Bayraktar, 2015: 205).

Ağızlarda en sık kullanılan ilk on devrik cümle yapısına baktığımızda dolaylı tümlecın yüklemden sonraya konuşlandırıldığı cümlelerde ilk sırada iki ögeli yapı olan “**Yüklem + Dolaylı Tümleş**” (Bu yapıya en çok 39 cümleyle Güney Doğu Bulgaristan ağızında rastlanmıştır. Sırasıyla Yunanistan Gümölcine ağızında 32, Edirne Süloğlu ağızında 29 ve Bulgaristan Silistre ağızında 25 cümle olmak üzere toplamda 125 cümle tespit edilmiştir.) yapısına rastlamaktayız.

galdı urda GD. B. / s. 1

atarız fırına Y.G/ s. 5

alīy kucāna E.S. / s. 10

iniverem, aşıa B.S. / s. 2 (Köse, 2021: 274)

Bayraktar’ın yapmış olduğu çalışmada Anadolu ağızlarında da dolaylı tümleş ile biten devrik yapılarda “**Yüklem + Dolaylı Tümleş**” yapısının ilk sırayı çektiğini görmekteyiz (2015: 205). Buradan da anlaşılıyor ki iki bölge ağızları arasındaki devrik yapılarda ortaklıklar vardır.

Doğu Balkan Türk ağızlarında dolaylı tümleşle biten iki ögeli “**Yüklem + Dolaylı Tümleş**” yapısından sonra aşağıda verilen üç ögeli devrik cümleler sırasıyla şunlardır:

“Özne + Yüklem + Dolaylı Tümleç” (Bu yapıya en çok 42 cümleyle Bulgaristan Silistre ağzında rastlanmıştır. Sırasıyla 25 cümleyle Güney Doğu Bulgaristan ağzında, Yunanistan Gümölcine ağzında 13 ve Edirne Süloğlu ağzında 11 olmak üzere toplamda 91 cümle tespit edilmiştir.)

kendi düşer içine Y.G. / s. 4

annemiz vardı burda GD. B. / s. 1

banket yoktu bizda B.S. / s. 4

çocuklā toplālar bi sepede E.S. / s. 4 (2021: 275)

“Belirtisiz Nesne + Yüklem + Dolaylı Tümleç” (Bu yapıya en çok 25 cümleyle Yunanistan Gümölcine ağzında rastlanmıştır. Sırasıyla Bulgaristan Silistre 17, Edirne Süloğlu 17 ve Güney Doğu Bulgaristan ağzında 15 olmak üzere toplamda 74 cümle tespit edilmiştir.)

hamır koyarız içine Y.G. / s. 6

tel aldıktı hareme GD. B. / s. 4

iki lef taka oreş B.S. / s. 3

masal sülerim onnara E.S. / s. 14 (2021: 275-276)

“Zarf Tümleci + Yüklem + Dolaylı Tümleç” (Bu yapıya en çok 20 cümleyle Güney Doğu Bulgaristan ağzında rastlanmıştır. Sırasıyla Yunanistan Gümölcine ağzında 19, Edirne Süloğlu ağzında 14 ve Bulgaristan Silistre ağzında 8 olmak üzere toplamda 61 cümle tespit edilmiştir.)

undan sora yayarıs çarşafllara Y.G. / s. 6

düvėken attırmışlā yere GD. B. / s. 29

ik ay düdum ōda B.S. / s. 2

ben evdeke gidti askere E.S. / s. 9 (2021: 276-277)

Bayraktar; kurallı cümlelerde uzun cümlelerin, devrik cümlelerde ise kısa cümlelerin daha çok görülmekte olduğunu yaptığı çalışmada dile getirmiştir (2015: 205). Biz de yaptığımız çalışmada Doğu Balkan Türk ağızlarında bunu net olarak görmüş olduk.

baklafaları bi dilim,ekmē kesip üstüne bi dike baklafa koyup bütün küye
dādardık Y. G. / s. 2

bizde gayna, gaynata, aga, inge, ana buba ben şindi gaynama geldinen hic anne
deyemedim GD. B. / s. 7

analar, bubalar, hısım,akraba, konu komşu bütün kölü o avşamı da banket
oleri B. S. / s. 4

onnarı şu kadacık şu kadacık küçücük küçücük bālayıp,onnarı naylonna
keselēmize **koyuyuz** E. S. / s. 5

Daha önce yapmış olduğumuz tez çalışmamızda, ilk on yapı içinde yer almayıp da Doğu Balkan Türk ağızlarında karşımıza çıkan diğer üç ögeli yapılar şunlar olmuştur:

Belirtili Nesne + Yüklem + Dolaylı Tümleç (Bu yapıya en çok 9 cümleyle Güney Doğu Bulgaristan ağızında rastlanmıştır. Sırasıyla Edirne Süloğlu ağızı ve Bulgaristan Silistre ağızında altışar, Yunanistan Gümülcine ağızında 5 olmak üzere toplamda 26 cümle tespit edilmiştir.)

küçücük hamırcıkları yazarıs çārşafllara Y.G. / s.6 (Köse, 2021: 35)

seni götürör yöymeye GD. B. / s. 2 (2021: 45)

pāmaqlānı geçimişlā tallara B.S. / s.12 (2021: 53)

dersleri ürediy sana E.S. / s. 25 (2021: 59)

Dolaylı Tümleç + Yüklem + Dolaylı Tümleç (Bu yapıya en çok 5 cümleyle Güney Doğu Bulgaristan ağızında rastlanmıştır. Sırasıyla Edirne Süloğlu ağızında 3 ve Bulgaristan Silistre ağızı ve Yunanistan Gümülcine ağızında ikişer olmak üzere toplamda 12 cümle tespit edilmiştir.) Bu tür

cümlelerin daha çok “onarma”, hatırlanan bilginin ilavesi şeklinde olduğunu tahmin etmekteyiz.

kırdan girili:rdi unā Y.G. /s. 23 (2021: 39)

türk konsolosuna gitçeksin fülübeye GD. B. / s. 20 (2021: 46)

burey galmiş bizim köya B.S. / s. 6 (2021: 54)

balkan savaşılarında ölüyü edirne E.S. / s. 26 (2021: 60)

Cümle Dışı Unsur + Yüklem + Dolaylı Tümleç (Bu yapıya ise yalnızca birer örnekle Bulgaristan Silistre ve Edirne Süloğlu ağzında rastlanmıştır.)

te gelmişle biza B.S. / s. 11 (2021: 56)

işte kayboluy yanlından E.S. / s. 4 (2021: 64)

2. Üç Ögeden Fazla Yapıların Durumu

59

Yaptığımız çalışmada Doğu Balkan ağızları arasında iki ve üç ögeli yapıların çoğunlukta olduğunu görmekle birlikte daha fazla öge sayısı ile kurulan dolaylı tümleçle biten devrik cümle yapıların da olduğunu tespit ettik. Bu cümle yapılarında göze çarpan bir dizilim olmamıştır. Her çeşitten ögenin yan yana geldiği görülmektedir. Bazı cümle dizilimlerine dört bölgede de rastlanırken bazılarında her bölgede rastlanmamış, bazılarında ise yalnızca bir bölgede rastlanmıştır. Bir bölgede rastlanan öge dizilimleri genellikle uzun cümlelerde karşımıza çıkmaktadır.

Zarf Tümleci + Zarf Tümleci + Yüklem + Dolaylı Tümleç

çalkıdınan ene gidi:m dama Y.G. /s. 34 (2021: 38)

oldu mu hic gelme benim yanıma GD. B. / s. 18 (2021: 47)

köv içindeysa yayan gidālar kız,anesina B.S. / s. 14 (2021: 53)

eb,üle darılırdım,onnara E.S. / s. 32 (2021: 60)

Özne + Belirtili Nesne + Yüklem + Dolaylı Tümleç

u yabālan savıran adam yabāsi kalmış, urda Y.G. /s. 11 (2021: 39)

u seni çırırvarır urayı GD. B. / s. 6 (2021: 47)

adam cıgarasını didirecāmiř kedinin gözünā B.S. / s. 25 (2021: 55)

gelin südü piřiri: bōrda E.S. / s. 5 (2021: 6)

Zarf Tümleci + Belirtisiz Nesne + Yüklem + Dolaylı Tümleç

řindim hamır koyus buzenelēmize Y.G. /s. 6 (2021: 37)

yalnız bi inek bıragıyo bi hāneye GD. B. / s. 10 (2021: 46)

sabālayın akıtma yapıcāz amırdan E.S. / s. 11 (2021: 61)

**Cümle Dışı Unsur + Özne + Cümle Dışı Unsur + Zarf Tümleci +
Yüklem + Dolaylı Tümleç**

te biz de ondan sōra döndük, ōrdan Y.G. /s. 47 (2021: 41)

Belirtisiz Nesne + Cümle Dışı Unsur + Yüklem + Dolaylı Tümleç

suvan da duriysin, unā Y.G. / s. 50 (2021: 41)

**Zarf Tümleci + Özne + Zarf Tümleci + Zarf Tümleci + Yüklem +
Dolaylı Tümleç**

geçen sene ben büle piket satmā gittim çāşıya GD. B. / s. 8 (2021: 47)

**Belirtisiz Nesne + Belirtisiz Nesne + Zarf Tümleci + Dolaylı Tümleç
+ Yüklem + Dolaylı Tümleç**

yiyecek iřçek hepsini oraya getiriyü sana GD. B. / s. 20 (2021: 47)

**Zarf Tümleci + Özne + Cümle Dışı Unsur + Zarf Tümleci + Yüklem +
Dolaylı Tümleç**

sona kız da yavaş yavaş vamış orey B.S. / s. 20 (2021: 54)

**Zarf Tümleci + Cümle Dışı Unsur + Zarf Tümleci + Özne + Yüklem +
Dolaylı Tümleç**

şindi ā, böla köy ityaları toplaşmışlar bakkalın önüna B.S / s. 30 (2021: 54)

**Zarf Tümleci + Zarf Tümleci + Belirtili Nesne + Cümle Dışı Unsur +
Zarf Tümleci + Zarf Tümleci + Belirtisiz Nesne + Yüklem + Dolaylı Tümleç**

*acıktın yā yaktın mı taranayı da acık iki üç kere çevirtirib sūk su
koyūysun üstüne* E.S. / s. 3 (2021: 61)

**Dolaylı Tümleç + Dolaylı Tümleç + Cümle Dışı Unsur + Dolaylı
Tümleç + Dolaylı Tümleç + Belirtili Nesne + Dolaylı Tümleç + Yüklem +
Dolaylı Tümleç**

*bu tekirdādan o denizlerden meselā vizeden bu yandan hebsini onnān denize
döküyü yunanı* E.S. / s. 27 (2021: 61)

3. “Yüklem + Ö / Zt / N + Dolaylı Tümleç” Şeklindeki Yapılar

Doğu Balkan Türk ağızlarında sayıları azınlıkta olsa da daha önce yaptığımız tez çalışmasında devrik cümlelerde yüklemden sonra dolaylı tümleçle arasında başka ögenin girdiği cümleler tespit edilmiştir. Yüklemle dolaylı tümleç arasına giren ögelerde belli bir kural gözetilmemiş, ögeler konuşmacının tercihihine göre sıralanmıştır. Her ögenin yüklemde dolaylı tümlecin arasına girdiği gözlemlenmektedir. Yüklemden önce gelen ögenin belli bir kuralı yoktur, her öge gelebilir. Yalnızca Yunanistan Gümülcine ağzında yüklemle dolaylı tümleç arasına giren belirtisiz nesne tespit edilmemiştir. Bu yapıda cümlelerin sayıları azınlıktadır. Bazı yapılar, birden fazla ağızda görülebilirken bazıları yalnızca bir ağızda gözlemlenmiştir.

Yüklem + Özne + Dolaylı Tümleç

geldi bi hasker bordan Y.G. /s. 47 (2021: 64)

ayrıldı o bizden GD. B. / s. 1 (2021: 70)

devam edili çocuk tarafı oynama B.S. / s. 15 (2021: 70)

koyuluy, o kayneyene E.S. / s. 3 (2021: 67)

Yüklem + Belirtili Nesne + Dolaylı Tümleç

kuyim unu kızannara Y.G. /s. 35 (2021: 64)

çekti bizi burā GD. B. / s. 4 (2021: 68)

alırlar gelini baraca E.S. / s. 20 (2021: 76)

Zarf Tümleci + Yüklem + Belirtili Nesne + Dolaylı Tümleç

iki momça çekmişlā kamyonu bizim evin yanna B.S. / s. 32 (2021: 64)

Zarf Tümleci + Yüklem + Belirtisiz Nesne + Dolaylı Tümleç

büün çıkarısan iki yüz bin lira tütünde GD. B. / s. 28 (2021: 70)

Yüklem + Belirtisiz Nesne + Dolaylı Tümleç

yapasın don anteri kândine B.S. / s. 44 (2021: 73)

Belirtisiz Nesne + Yüklem + Belirtisiz Nesne + Dolaylı Tümleç

niyed toplar çocuklar niyed kû içinde E.S. / s. 4 (202: 75)

Belirtisiz Nesne + Yüklem + Dolaylı Tümleç + Dolaylı Tümleç

bi lira koyardılar ort ere feshē üsTüne Y.G. /s.24 (2021: 65)

iki tane domatiz verCen mi bana ördan E.S. / s. 8 (2021: 75)

Dolaylı Tümleç + Yüklem + Dolaylı Tümleç + Dolaylı Tümleç

bu gızannara baqrıydı bizim torunnara orda GD. B. / s. 8 (2021: 70)

Belirtili Nesne + Yüklem + Dolaylı Tümleç + Dolaylı Tümleç

bubamı evādik odan, söçüktān B.S. / s. 38 (2021: 73)

Zarf Tümleci + Yüklem + Zarf Tümleci + Dolaylı Tümleç

āşama hazillērmış gene ācın üsTüne Y.G. /s. 10 (2021: 64)

artık gittim dūru evine GD. B. / s. 16 (2021: 70)

Zarf Tümleci + Özne + Yüklem + Zarf Tümleci + Dolaylı Tümleç

dakısız kimse gitme zatı dijüna B.S. / s. 3 (2021: 72)

Yüklem + Zarf Tümleci + Dolaylı Tümleş

dokurjun ayvannar yemesin deye tarlaya E.S. / s. 16 (2021: 74)

Zarf Tümleci + Yüklem + Cümle Dışı Unsur + Dolaylı Tümleş

üle takılırdık işte birbirimize Y.G. / s. 17 (2021: 70)

Yüklem + Cümle Dışı Unsur + Dolaylı Tümleş

getirdik işte buraya GD. B. / s. 29 (2021: 70)

Zarf Tümleci + Belirtisiz Nesne +Yüklem + Cümle Dışı Unsur + Dolaylı Tümleş

düşünmedan yalan istediniz a bandan B.S. / s. 30 (2021: 72)

Belirtisiz Nesne + Yüklem + Cümle Dışı Unsur + Dolaylı Tümleş

masal yapmışlar işte onnara E.S. / s. 14 (2021: 75)

4. İki Devrik Cümlelerin Art Arda Gelmesi Durumu

İki devrik cümleyi art arda getirme durumu Anadolu ağızlarında görüldüğü gibi “*getidiler bi kulubaya / koydular beni*” (Bayraktar, 2015: 206), Doğu Balkan Türk ağızlarında da görülmektedir. Bu açıdan Anadolu ağızları ve Doğu Balkan Türk ağızları ortaklık göstermektedir. Bu da bizi farklı bölgelerde konuşulsa da ağızlarda benzer özelliklerin olduğu düşüncesine iter.

“kayna garı lirayı vërdikTen sōna açardı elini / üle oynardı gençler işte içerde” YG. / s. 1

“istemedi burasını / galdı urda” GD. B. / s. 1

“iki lef taka orey / e gündüz de take bı isana döt lef mesela” B. S. / s. 1

“onnarı torbaya atı:z akşamdan / süzülüy suları” E. S. / s. 1

5. Vurgu

Karahan, devrik cümlelerin, bir anlamı öne çıkarma, belirtme, vurgulama ihtiyacı ve şiirdeki ahenk endişesiyle kullanıldığını ifade etmiş ve yazı diline oranla sözlü dilde daha çok kullanıldığını söylemiştir (Karahan, 2018: 100).

Bayraktar, Behrur, Hatipoğlu, “Bir anlamı öne çıkarma, belirtme, vurgulama ihtiyacı, özellikle şiirde ahenk endişesi diğer öğelerin olduğu gibi yüklemde de yerini değiştirebilmektedir. Devrik cümleler, sözlü dilde yazılı dile oranla daha fazla kullanılmıştır. Şiir dilinde de devrik cümle çok görülür.” (2013: 681) sözleriyle devrik cümlelerin kullanım alanlarını dile getirmişlerdir. Çalışmamızda devrik cümlede vurgu bahsini konu alıp dolaylı tümleçle biten devrik cümlelerde vurgunun hangi öğelerde toplandığını ifade etmeye çalışacağız.

Bayraktar, cümlede vurgunun üç şekilde gerçekleştiğini dile getirir: Yüklemde önce, sonra ve eğer yüklem baştaysa yüklemde. Vurgunun yönünün tamamen konuşmacının tercihine bağlı olduğu dile getirilir. Bayraktar çalışmasında vurgunun yüklemde önce olduğu durumlarda bir öncelik tespit etmediğini, yüklemde önce her öge ile vurgu yapıldığını dile getirmiştir (2015: 209). Doğu Balkan Türk ağızlarındaki üç ögeli yapılarda belli bir öncelik sırası göze çarpmıştır. Dolaylı tümleçle biten üç ögeli yapılara baktığımızda yüklemde sonra gelen öğeler sırasıyla özne (91), belirtisiz nesne (74), zarf tümleci (61), belirtili nesne (26), cümle dışı unsur (2) öğeleri olmuştur. Bu dizilim cümlede vurgunun hangi öğede toplandığını görme açısından önemlidir. Vurgu, eğer yüklem başta değilse yüklemde önceki öğede olduğu için ilk sırada “özne”nin olduğunu görmekteyiz. Yani cümlelerin fiillerden sonraki en vazgeçilmez ögesi, eğer konuşma başında ifade edilmesi unutulduysa hemen cümleye eklenmekte yani cümle onarılmaktadır. Doğu Balkan Türk ağızlarındaki üç ögeli yapılardaki öncelik sırası bir anlamda cümledeki öğelerin kullanılma

zaruretinin de derecelendirilmesini bize vermektedir. Söz gelimi belirtisiz nesne belirtili nesneden daha zaruri bir ögedir. Dört ve daha fazla ögeli yapılarda ise yüklemden önce her öge gelebilir vurgunun bariz olarak bir ögede toplandığı bir durum tespit edilememiştir.

Sonuç

Doğu Balkan Türk ağızlarında yüklemden sonraya en çok ötelenen ögenin dolaylı tümleç olduğu ve ilk sırada ikili yapı “Yüklem + Dolaylı Tümleç”in yer aldığı görülmüştür. Devrik yapıları cümlelerde kısa cümlelerin yer aldığını ve en çok kullanılan ilk on cümlede en fazla üç ögeli yapıları tespit etmiş olduk. Bu yapılar sırasıyla “Özne + Yüklem + Dolaylı Tümleç”, “Belirtisiz Nesne + Yüklem + Dolaylı Tümleç”, “Zarf Tümlecisi + Yüklem + Dolaylı Tümleç”tir. Üç ögeden fazla yapıları diğerlerine göre daha azınlıkta kalmıştır ve göze çarpan ayırt edici bir durum bize göre yoktur.

İki devrik cümleyi art arda getirme durumuna çok olmasa da bazı örneklerde rastlanmıştır. Bu durum, bizi konuşmacının tercihine bağlı olarak belki de duygu durumuyla alakalı olabilir düşüncesine iter.

Cümlede vurgu, dolaylı tümleçle biten devrik cümlelerde en fazla rastlanan “yüklem + dolaylı tümleç” yapısında yüklemde toplanmıştır. Yüklem ortada olduğu cümlelerde ise vurgu yüklemden önceki ögede toplanmıştır. Bu ögeler sırasıyla şu şekildedir: özne (91), belirtisiz nesne (74), zarf tümlecisi (61), belirtili nesne (26), cümle dışı unsur (2). Dolaylı tümlecinin yüklemden sonraya ötelenen ögelerde birinci sırada olması bizi Bayraktar’ın çalışmasında dile getirdiği, dolaylı tümlecinin “dış dünya”yı temsil ettiğini ve bundan dolayı yüklemden sonraya ötelendiği görüşüyle aynı yönde düşünmeye iter (2015: 212).

Kısaltmalar

B.S.: Bulgaristan Siliste

E.S.: Edirne Süloğlu

GD. B.: Güney Doğu Bulgaristan

N: Nesne

Ö: Özne

s.: Sayfa

Y.G.: Yunanistan Gümülcine

Zt: Zarf Tümleci

Kaynakça

- BANGUOĞLU, Tahsin (2011), *Türkçenin Grameri*, Ankara: TDK Yayınları.
- BAYRAKTAR, Fatma Sibel, BEHRUR, Emine, HATİPOĞLU, Esra, ÖZDEMİR, Nazlı (2013), "Türkiye Türkçesi Ağızlarındaki Devrik Yapı", *VI. Uluslararası Dünya Dili Türkçe Sempozyumu Bildiri Kitabı*, C. I, Uludağ Üniversitesi, 681-690.
- BAYRAKTAR, Fatma Sibel (2015), "Anadolu Ağızlarındaki Devrik Yapıda Dolaylı Tümlecini Durumu", *VII. Uluslararası Dünya Dili Türkçe Sempozyumu 16-18 Ekim 2014*, C. 2, 203-214.
- ÇEBİ, İhsan Sabri (1986), *Güney-Doğu Bulgaristan Türk Ağızları*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- DELİCE, H. İbrahim (2019), *Türkçe Sözdizimi*, İstanbul: Asitan Yayınları.
- DİZDAROĞLU, Hikmet (1976), *Tümcebilgisi*, Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları.
- EKER, Süer (2019), *Çağdaş Türk Dili*, Ankara: Grafiker Yayınları.
- ERGİN, Muharrem (2012), *Edebiyat ve Eğitim Fakültelerinin Türk Dili ve Edebiyatı Bölümleri İçin Türk Dil Bilgisi*, İstanbul: Bayrak Basım/Yayım/Tanıtım.
- KARAAĞAÇ, Günay (2017), *Türkçenin Söz Dizimi*, İstanbul: Kesit Yayınları.
- KARAHAN, Leylâ (2018), *Türkçede Söz Dizimi*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- KARAŞİNİK, Bahtışen (2011), *Silistre (Silistra) İli ve Yöresi Ağızları*, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Edirne.
- KÖSE, Büşra (2021), *Balkan Ağızlarında Devrik Cümle Yapıları*, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Balkan Çalışmaları Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Edirne.

NÉMETH, Gyula (1983), "Bulgaristan Türk Ağzlarının Sınıflandırılması Üzerine",
TDAY Belleten 1980-1981, TDK Yayınları, 113-167.

ÖZDEN, Muharrem (2016), *Batı Trakya – Gümülcine Ağız İncelemesi (Ses ve Şekil Bilgisi–Metinler–Söz Varlığı)*, Edirne: Trakya Üniversitesi Matbaası.

ŞEN GÜR, Demet (2020), *Edirne İli Süloğlu İlçesi Ağız (İnceleme–Metinler–Sözlük)*, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Edirne.